

KÜRESELLEŞME, BÜYÜME VE EKONOMİK ENTEGRASYONLAR: TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA*
Arş. Gör. Mesut SAVRUL**

Özet

Politika, kültür ve ekonomi üzerindeki yansımaları sıkça tartışılan küreselleşmenin dünya üzerindeki en önemli etkilerinden birisi bağımlılık unsurunu ön plana çıkarmasıdır. Bunun ekonomiye yansımaları ise, yeniliğe önem veren ve mal üretiminden hizmet üretimine doğru yönelen yeni ekonomi kavramının ortaya çıkmasıdır. Bu süreçte sermaye ve teknoloji birikimi bakımından dezavantaja sahip olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik entegrasyonlar kanalıyla rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadırlar. Küreselleşmenin ekonomik entegrasyonlara yansımaları ise dünyada dışa açılma hareketlerinin hız kazandığı 1980'lerden sonra dünya ticaret ve yabancı sermaye hacminin gelişmiş ülkeler arasında kurulan birliklerden gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan birliklere yönelmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada küreselleşmenin ülke ekonomileri ve ekonomik entegrasyonlar üzerinde yarattığı etkiler ekonomik büyüme açısından ele alınmıştır. Dünyadaki önde gelen ekonomik entegrasyonlar ve Türkiye'nin üyelik ilişkisi içerisinde bulunduğu entegrasyonların ticari, yabancı sermaye ve inovasyon eğilimleri değerlendirilerek bu birliklerin Türkiye ekonomisine olası etkileri ele alınmıştır. Çalışma sonuçları Karadeniz İşbirliği Teşkilatı'nın gelecekte Türkiye'ye ticaret ve yabancı yatırım anlamında daha büyük fırsatlar sunabileceği, Avrupa Birliği'nin ise içsel büyüme açısından daha fazla getiri sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Entegrasyon, Yakınsama.

Jel Kodları: F01, F15, F43, N10, 047.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Beyazıt Kampüsü, Beyazıt, İstanbul, incekkara@istanbul.edu.tr

** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Biga, Çanakkale, msavrul@comu.edu.tr

Abstract

Globalization, Growth and Economic Integrations: An assesment on Turkey

One of the major effects of globalization, reflection of which on politics, culture and economy is widely discussed, is its putting dependency element forward. Repercussion of this on economy is emergence of the new economy concept that emphasizes on innovation and heads to production of services instead of goods. In this process developing countries which are disadvantageous in terms of accumulation of capital and technology try to provide a competitive advantage through economic integrations. Reflection of the globalization on economic integrations is that the volume of world trade and flows of foreign capital slid from the integrations established between the developed countries to the developing ones after 1980 when the liberalization movements accelerated.

In the study the effects of globalization on national economies and economic integration have been discussed in terms of economic growth. Trade, foreign investment and innovation trends of the world's leading economic integrations and the ones Turkey has membership relations have been assessed and possible effects of them on Turkish economy has been evaluated. Results of the study show that Black Sea Economic Cooperation Organization may offer greater opportunities to Turkey in terms of trade and foreign investment, European Union on the other hand may provide more returns in context of endogenous growth

Keywords: *Globalization, Economic Growth, Economic Integration, Convergency.*

Jel Codes: *F01, F15, F43, N10, 047.*

GİRİŞ

Küreselleşme son 20 yılda ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere aktif bir varlık göstermiş ve işgücü, sermaye ve malların serbest dolaşımına büyük katkıda bulunmuştur. Taşımacılık, iletişim, üretim teknolojisi ve politikadaki gelişmeler de küreselleşmenin etki alanını artırmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin neden olduğu hızlı teknolojik değişim, dünya finans piyasalarının bütünleşmesi, düşük işlem ve bilgi maliyetleri; verimlilik ve yatırım artışı; optimal kaynak dağılımı ve tam istihdamın sağlanmasına yardımcı olarak ülkelerin ekonomik büyüme hızlarını artırmaktadır.

Küreselleşmenin yarattığı fırsatları her ülke, aynı verimde, değerlendirememektedir. Dolayısıyla özellikle beşeri sermaye ve bilgi sermayesi açısından dezavantaja sahip olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik

entegrasyonlar yoluyla rekabet avantajı yakalamaya çalışmaktadırlar. Uluslararası ekonomik entegrasyonlar pazar genişlemesi, içsel ve dışsal ekonomiler, teknolojik gelişme, rekabet ve üretkenliklerini artırma yoluyla ülkelerin ekonomik potansiyeli üzerinde olumlu etkilerde bulunarak ekonomik büyümeye katkı sunabilmektedirler.

Geleneksel büyüme modelleri ekonomik entegrasyonların üye ülke ekonomilerine etkilerinin oldukça sınırlı olduğunu öne sürmektedirler. Ancak modern içsel büyüme teorileri entegrasyonların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı ve uzun dönemli olduğunu göstermekte, birçok ampirik çalışma da bunu desteklemektedir. Öte yandan ekonomik entegrasyon teorisine göre entegrasyonun üye ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sunabilmesi ancak doğru üyelerle kurulmuş bir entegrasyonda gerçekleşecektir.

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, coğrafi olarak bir tarafında sermaye ve teknoloji birikimi açısından gelişmiş AB ülkeleri diğer tarafında ise doğal kaynak açısından zengin Avrasya ülkeleriyle karşı karşıyadır. Bu ülke gruplarından hangisinin uzun vadede Türkiye için daha verimli entegrasyon partneri olacağı ise bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

1. KÜRESELLEŞME

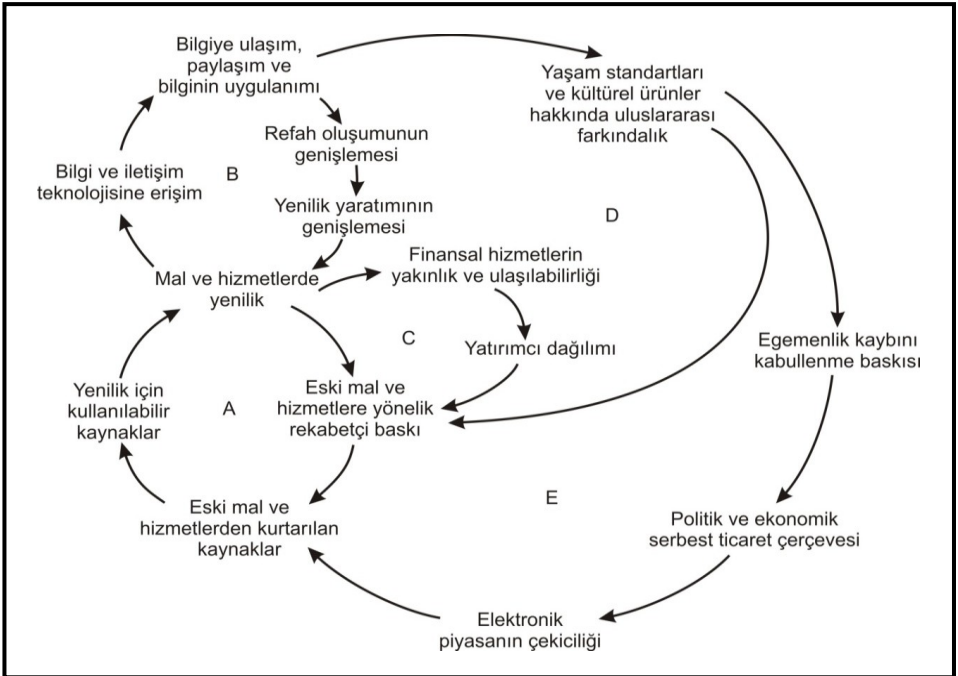
Birçok yazar ve kurum küreselleşme sürecini politik, sosyal ve ekonomik yönleri ağır basan tanımlarla açıklarken farklı tanımlarda bağımlılık unsuru ön plana çıkmaktadır. Campbell küreselleşmeyi mal ve hizmetlerin hareketliliğinin artışına bağlı olarak artan karşılıklı ekonomik bütünleşme olarak tanımlarken IMF teknolojideki hızlı gelişmeye ve yayılmaya bağlı olarak uluslararası sermaye, mal ve hizmet hareketliliğinin ülkeleri küresel çapta birbirine bağımlı hale getirmesi süreci olarak tanımlamaktadır (Özkan, 2006:5).

Literatürdeki popülerliği son dönemde artış göstermiş olmasına karşın, küreselleşme süreci yeni bir olgu değildir. Kimileri küreselleşmenin başlangıcını modernleşme ve kapitalizmin gelişmesine dayandırırken, bazılarına göre ise tarihle birlikte var olan bir süreçtir (Karabıçak, 2002:118). Küreselleşmenin dünya ekonomisi üzerinde etkin bir hale gelmesi ise teknolojik ilerlemeler ve bilgi-iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile mümkün olmuştur. 1990'lı yıllarda Sosyalist Blok'un dağılması ile serbest piyasa

ekonomisinin dünyadaki hakim politika olması küreselleşmenin son dönemde etkinliğini artırması sonucunu doğurmuştur (Danışoğlu, 2004:218).

Küreselleşme günümüzde modern dünyayı şekillendiren en kapsamlı güçlerden biri olarak görülmektedir. Kavram ekonomi ve toplumların ulusal yapılarındaki zayıflamaya bağlı olarak varlığını artırmaktadır (Amin ve Thrift, 1995:1-2). Küreselleşme dünya ekonomisinde de radikal bir dönüşüm meydana getirerek ekonomi literatüründe oluşan “yeni ekonomi” ve “post endüstriyel üretim” gibi kavramlarla da tanımlandığı üzere, mal üretiminden ziyade hizmet üretimine ağırlık vermesi olmuştur. Bu gelişme ise en önemli üretim faktörünün nitelikli insan kaynağına dönüşmesini sağlamıştır (Bayar, 2008:27-28). Bu dönüşüm küreselleşmenin dünyadaki yayılma ve etki gücünü artırmasıyla sonuçlanmıştır.

Şekil 1.1: Küreselleşme Döngüsü

Kaynak: Nicholas C. Georgantzas, Evangelos Katsamakos ve Dominik Solowiej, “Giddens’ Globalization: Exploring Dynamic Implications”, 27th International Conference of the System Dynamics Society, USA, 2009, s.4.

Küreselleşme döngüsünde mal ve hizmetlerdeki yenilikler eski mal ve hizmetler üzerinde rekabet baskısı oluşturarak eski mal ve hizmetlerden kurtarılan kaynakları yeniliğe yönlendirmektedir. Mal ve hizmetlerdeki yenilik süreci bilgi ve iletişim teknolojilerinde genişleme yaratarak daha fazla insanın bu kaynaklara ulaşımına olanak tanımakta ve zenginlik yaratımının coğrafi olarak genişlemesini sağlamaktadır. Mal ve hizmetlere yönelik yenilik yaratımı finansal hizmetlerin çeşitlilik ve ulaşılabilirliğini geliştirmektedir. Bilginin coğrafi genişlemesi yaşam standartları ve kültürel ürünler hakkında uluslararası bir farkındalık yaratmakta ve yine mal ve hizmet piyasasına yönelik bir rekabet baskısı ortaya koymaktadır. Aynı durum ülkelerin uluslararası örgütlerin ülke egemenliklerine müdahalesinin kabul edilmesine yol açarak politik ve ekonomik serbest ticaret çerçevesini oluşturmaktadır.

Küreselleşme döngüsünde, çok uluslu şirketler ve entegrasyonlar ülkeler arasında rekabet yaratarak dünya ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede rekabet avantajlarını kaybeden gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini çok uluslu şirketler ve entegrasyonlar kanalıyla küresel piyasalara açmaktadırlar.

Lucas, küreselleşmenin uluslararası faktör akışkanlığını oldukça hızlandırarak mevcut her türlü üretim faktörünün getirisini dünya ölçeğinde maksimize ettiğini ve bu çerçevede kaynak dağılımının etkinliğini ve ekonomik büyümeyi artırdığını öne sürmüştür (Yay, 2009:3). Ticaret önündeki idari engellerin azaltılması, ulaştırma ve haberleşme maliyetlerindeki düşüş, üretim süreçlerinin parçalanması ve bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin küreselleşmenin itici güçleri arasında yer almalarına (Gaston ve Khalid, 2010:3) bağlı olarak küreselleşme, ekonomik entegrasyonlara eşlik eden mal ve hizmet ticaretindeki büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlardaki genişlemeyi artırmakta ve üye ülkelerin ekonomik büyümelerine de katkı sunmaktadır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE BÜYÜME

Ekonomi dışı bilimler, sosyal ve çevresel standartlarda meydana gelen erozyon, az gelişmiş ülkelerde işsizlik oranlarının artması ve ekonomik krizlerin etkilerini artırmalarına bağlı olarak küreselleşmenin maliyetinin faydasını aştığını düşünmektedirler. Ekonomi ise küreselleşmenin net getirisinin pozitif

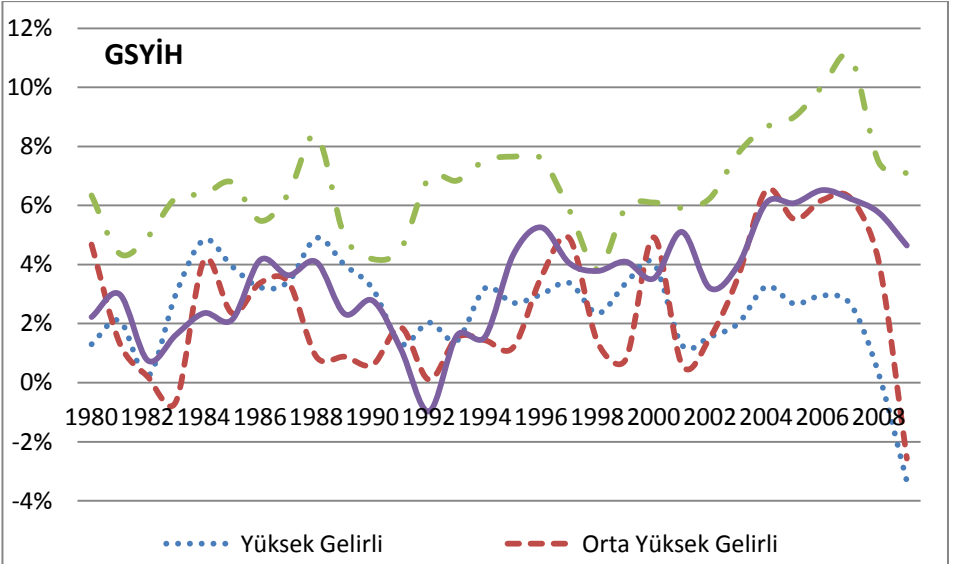
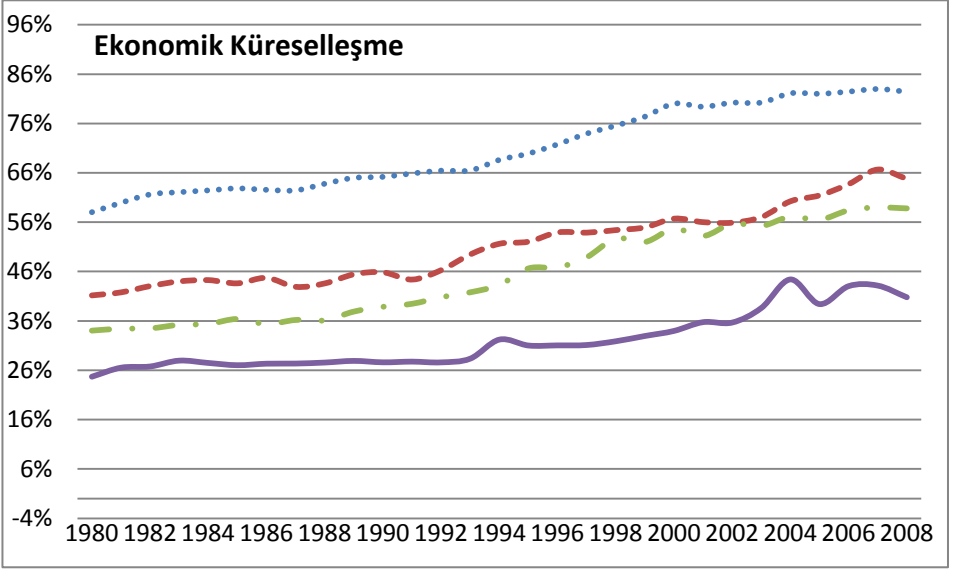
olmasını beklemektedir. Ekonomik teorinin yanı sıra birçok ampirik çalışma da bu durumu desteklemektedir (Dreher, 2006:1092). Bu çalışmaların birçoğunda küreselleşmenin etkileri dış ticaret, sermaye akımları ve açıklık aracılığıyla ölçülmektedir.

Dollar (1992), dışa açık ekonomilerin ihracat değerlerinin daha hızlı büyüdüğü ve ihracata bağlı olumlu dışsallıkların uzun vadede ülke ekonomilerinin daha hızlı büyümelerini sağladığını ortaya koymuştur. Borensztein vd. (1998), küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkilerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla incelemişler ve özellikle gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımların sağladıkları teknoloji transferine bağlı olarak yerel yatırımlara göre büyümeyi daha fazla desteklediklerini ortaya koymuşlardır. Greenaway vd. (1999), ise dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi dinamik bir şekilde incelemiş ve ihracatın ekonomik büyüme üzerinde oldukça etkili olduğunu saptamışlardır.

Ekonomik entegrasyon faaliyetlerinin arkasında birçok neden yatmakla beraber ülkeler tarafından resmi olarak kabul edilen hedeflerin başlıcaları yerli ve yabancı sermaye çekiminin teşvik etmek, daha geniş piyasalara erişim yoluyla rekabet güçlerini artırmak ve yabancı teknoloji ve yatırımlara istikrarlı erişim sağlamaktır (Schiff ve Winters, 2003:6-10). Bu anlamda ekonomik entegrasyonlar küreselleşmenin itici güçleri arasında yer almaktadır.

Balassa (1961), ekonomik entegrasyonların içsel ve dışsal ölçek ekonomileri, bu ölçek ekonomilerindeki Ar-Ge sektörüne bağlı olarak daha hızlı teknolojik gelişme, gelişmiş rekabet ve finansal piyasaların bütünleşmesi nedeniyle azaltılmış belirsizlik, ekonomik faaliyet ve düşük sermaye maliyeti için daha elverişli bir ortamın yaratılması gibi kanallarla ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini savunmuştur. Romer (1993) ise küreselleşmenin ekonomik entegrasyonları teşvik ettiğini, ekonomik entegrasyonların ise ülkelerin rekabet avantajı elde etme isteğine bağlı olarak belirli alanlarda uzmanlaşmaları sonucunu doğurduğunu ortaya koymuştur. Bu süreç ise ülkeler arasındaki ticaret ve yabancı sermaye akımları kanalıyla ülke ekonomilerini yakınsamaktadır. Bu durum Şekil 2.1 aracılığıyla incelenebilir.

Şekil 2.1: Gelir Düzeyine Göre Ekonomik Küreselleşme ve GSYİH Gelişimi, 1980-2009

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2011 ve KOF Swiss Economic Institute, KOF Index of Globalization, 2011 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2.1’de görüldüğü üzere dünyada dışa açılma akımlarının hız kazandığı 1980’den bu yana tüm dünyada ekonomik küreselleşme artış eğilimindedir. Ancak küreselleşmenin gelişim hızı açısından bir değerlendirme yapıldığında ekonomik küreselleşme hızı en fazla olan ülke grubu orta düşük gelirli ülkeler olurken, düşük gelirli ülkeler ikinci, orta yüksek gelirli ülkeler ise üçüncü sırada yer almıştır. Ekonomik küreselleşme gelişimi en yavaş olan ülke grubu ise yüksek gelirli ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu değerler ülkelerin ekonomik büyüme hızlarıyla da örtüşmektedir. Orta düşük gelirli ülkeler en yüksek büyüme performansına sahip iken onları düşük gelirli ülkeler takip etmekte, yüksek gelirli ülkeler ise son sırada yer almaktadır. Şekil bu açıdan Neoklasik Yakınsama Hipotezi’ni desteklemektedir. Neoklasik kuram düşük gelirli ülkelerin uzun-dönem dengesine ulaşıncaya kadar yüksek gelirli ülkelerden daha hızlı ekonomik büyüme göstereceği bu durumun ise uzun dönemde ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinin ortadan kalkmasına yol açacağını varsaymaktadır.

Neoklasik ekonomik büyüme teorileri ekonomik büyümeyi dışsal, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeyle sınırlı bir olgu olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla ekonomik büyümeye yönelik yürütülecek kasıtlı politikaların uzun vadeli büyüme sağlaması mümkün değildir. Zira sermaye birikimini artırmaya yönelik çabalar azalan verimlere bağlı olarak kısa vadeli bir büyüme sağlayabilecektir. Bu çerçevede ekonomik entegrasyonlar üye ülkelere ticari avantaj sağlasa da ekonomik büyüme üzerinde kalıcı etki yaratamayacaklardır (Henrekson, Torstensson ve Torstensson, 1997:2). Modern büyüme teorileri ise bölgesel entegrasyon faaliyetlerinin daha uzun vadeli büyüme sağladığını savunmaktadır.

İçsel büyüme teorileri dış ticaretin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla ekonomik entegrasyonlar sağladıkları ticari gelişim kanalıyla bir seferlik kazanç yerine büyüme oranlarında kalıcı değişiklik yaratmaktadır. Bu durum ekonomik entegrasyonun getirisinin büyüklüğünü tahmin etmede de oldukça önemlidir. Entegrasyonların ekonomik etkileri neoklasik büyüme modellerinde nispeten daha küçük olmasına karşın içsel büyüme modelleri çok daha büyük etkiler tespit edebilmektedir (Rivera-Batiz ve Romer, 1991:532). İçsel büyüme teorilerine göre beşeri sermaye ve bilgi sermayesinin (knowledge capital),

yayıma etkisine (spillover effects) bağlı olarak aşınmayacak ve kasıtlı büyüme politikaları uzun vadeli büyüme sağlayabilecektir.* Bu çerçevede ekonomik entegrasyonlar yayılma etkisini maksimize ederek birlik içi bir büyüme dinamiğini harekete geçirebilecektir.

Yine içsel büyümede yenilikler ekonomik büyüme için temel oluşturmaktadır. Günümüzde işgücü ağırlıklı üretim yöntemleri terk edilirken işgücü de yeni teknolojilerin üretilmesine yöneltilmektedir. Bu durum teknoloji taşmaları yoluyla yenilik maliyetini düşürmektedir. Bu etki yenilik teşviğini artırarak büyümeyi hızlandırmaktadır (Grossman ve Helpman, 1991:4-5). Teknoloji taşmalarına bağlı olarak yabancı sermaye akımlarının tüm ekonominin verimliliğini artırdığı görülmektedir. Aynı şekilde işgücü akımlarındaki serbestleşme de aynı etkileri yaratmaktadır. Uluslararası ticaret doğrudan ticaret getirisinin yanı sıra yeniliği ve etkinliği teşvik ederek büyümeyi desteklemektedir. Sermaye hareketlerindeki serbestlik, ülkelerin gerekli yatırımları dış kaynaklarla finanse edebilmesini sağlamakta bu da büyümeye katkı sunmaktadır (Dreher, 2006:1101).

Bu anlamda ekonomik entegrasyonlar özellikle gelişmekte olan üye ülkelerin dezavantajlarının ortadan kaldırılarak ülkelerin arzu ettikleri sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine erişmelerini sağlayabilir. Ayrıca üye ülkeler entegrasyonlardan ölçek ekonomilerinden faydalanma ve üretimde rekabet avantajını kendi yanlarına çevirme anlamında fayda sağlayabilmektedirler (Kyambalesa ve Houngnikpo, 2006:6). Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin çoğu teknoloji üreticisi konumunda olmadıkları için bu ülkelerin dışarıdan teknoloji edinimlerini geliştirecek dış ticaret politikaları izlemeleri önem arz etmektedir. Sonuç olarak ülkelerin dışa açık olması ya da bir entegrasyona dahil olması yanında bu ülkenin hangi ülkelere açık olduğu ve entegrasyona üyesi diğer ülkelerin kimler olduğu da önemlidir.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Ticaretin serbestleştirilmesi ekonomi biliminin en önemli ekonomik savlarından biri olmuş ve Adam Smith'den bu yana serbest ticaretin ülkelerin

* Bkz. Solow (1956), Lucas (1988) ve Romer (1986).

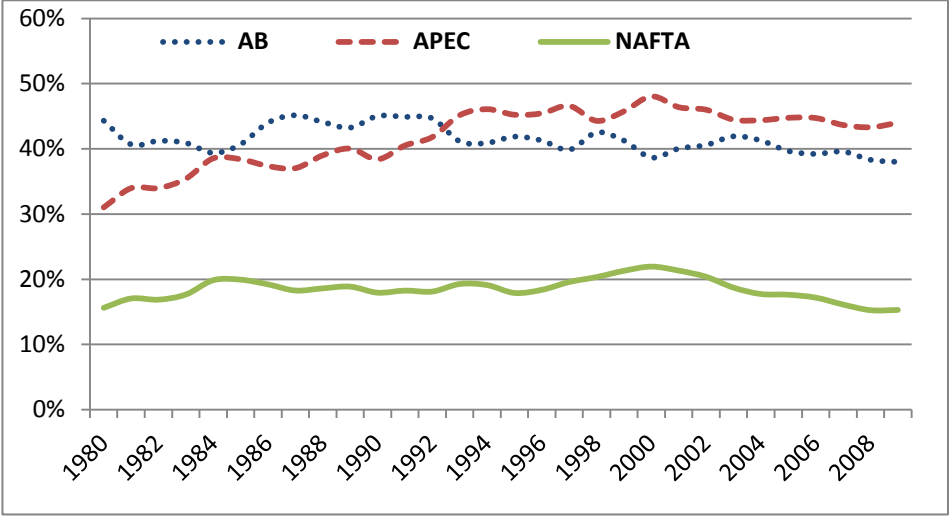
refahını artıracacağı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda dışa açılım, gelişmekte olan ülkelerde nihai hedef olmaktadır (Yenipazarlı ve Erdal, 2010:23). Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) ve onun günümüzdeki karşılığı olan Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) faaliyetleriyle hızlanan ticari serbestleşme akımları son dönemde hızlanan ekonomik entegrasyon faaliyetleri ile devam etmektedir.

3.1. Dünyada Ekonomik Entegrasyon Eğilimleri

Dünyada ekonomik anlamdaki ilk entegrasyon hareketleri 1834 yılında Alman devletleri arasında düzenlenen Zollverein gümrük birliği ile başlamış (Encyclopedia of 1848 Revolutions, 2011) takip eden dönemde ABD ve Avrupa'da küçük çaplı benzer oluşumlar görülmüştür. Ekonomik entegrasyon hareketlerini hızlandıran gelişme ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948 yılında GATT'ın kabulü ve WTO'ya dönüşerek kurumsallaşmasıdır. Bu gelişmenin ardından Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya-Pasifik'te büyük ekonomik bütünleşme hareketleri yaşanmıştır (İncekara, 1995:102).

Günümüzde dünyada çok sayıda ekonomik entegrasyon hareketi bulunmasına karşın, entegrasyon hareketlerinin üç ana merkezde kutuplaştığı görülmektedir. Batı Avrupa'dan başlayarak tüm Avrupa'yı kapsamı içine alan AB bu kutuplardan başlıcası olurken, ikinci kutup Asya-Pasifik'te hakim olan ABD'den Çin ve Rusya'ya kadar genişlemiş olan APEC, son kutup ise Kuzey Amerika'yı kapsayan NAFTA'dır. Bu entegrasyonların ortak noktası ise gelişmiş ülkeler arasında kurulan birlikler oldukları ya da liderliğini gelişmiş ülkelerin yaptıkları entegrasyonlar olmalarıdır. Bu üç entegrasyon'un son otuz yılda göstermiş oldukları ekonomik performans ise Şekil 3.1 ve 3.2'de görülmektedir.

Şekil 3.1: AB, NAFTA ve APEC'in Dünya Ticaret Akımlarından Aldığı Pay 1980-2009

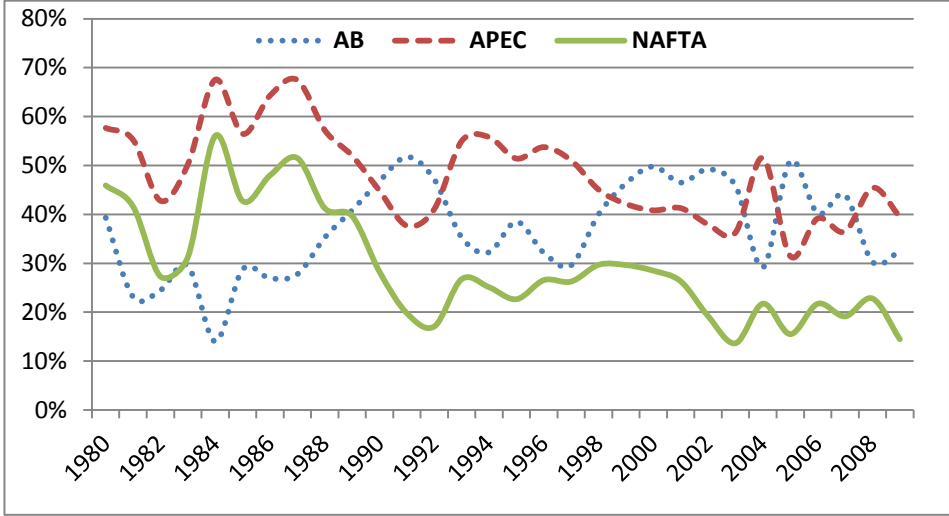

Kaynak: UNCTAD, UNCTAD Stat, 2010; WTO, Merchandise Trade Indices, 2010.

1980'li yıllarda dünya ticaretinin yaklaşık %45'ini gerçekleştiren AB'nin sahip olduğu bu pay 1990'lı yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. 2009 yılı itibariyle AB dünya ticaret hakimiyetinin yaklaşık %20'sini kaybetmiş durumdadır. Benzer şekilde NAFTA 1980'de dünya ticaretinin %15'ine sahipken bu payı 2000'li yılların başlangıcında %21'in üzerine çıkarmış, sonraki yıllarda tekrar düşüşe geçerek 2009 yılında 1980'li yıllar seviyesine geri dönmüştür. APEC ise diğer entegrasyonlardan farklı olarak 1980'den bu yana dünya ticaretindeki payını artırmayı sürdürmektedir. APEC'in ticari payı 1990'lı yıllarda AB'yi geçmiş 2009'da ise %43 olarak gerçekleşmiştir. APEC'in bu farkı yaratmasındaki temel unsurlardan birisi ise bünyesinde gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de barındırıyor olmasıdır.

Şekil 3.2'de görülen doğrudan yabancı yatırım çekiminde ise her üç entegrasyon da dünya yabancı sermaye akımlarından aldıkları payları önemli ölçüde kaybetmişlerdir. 1980-2009 döneminde en büyük sermaye kaybını NAFTA yaşarken onu APEC ve AB izlemiştir. 2009 yılı itibariyle APEC toplam doğrudan yabancı yatırımların %40'ını, AB %32'sini ve NAFTA %14'ünü almıştır.

Şekil 3.2: AB, NAFTA ve APEC'in Dünya Doğrudan Yabancı Sermaye Akımlarından Aldığı Pay 1980-2009

Kaynak: UNCTAD, UNCTAD Stat, 2011; WTO, Merchandise Trade Indices, 2010.

Bu bloklar dışında kalan ekonomik entegrasyonların birçoğunun günümüz dünya ticaretinde ve yabancı sermaye akımlarında yarattığı büyüklük oldukça sınırlı olmasına karşın bu girişimlerden bazılarının adı geçen üç entegrasyonun kaybetmiş olduğu ticaret ve sermayeyi devraldığı görülmektedir. APEC'in ticaret ve yabancı sermaye payının gelişimi de göz önünde tutulduğunda ticaret ve sermaye hareketliliğinin yakınsama hipotezini destekler biçimde gelişmekte olan ülkeler arasındaki birliklere doğru kaydığını söylemek mümkündür.

3.2. Türkiye'de Ekonomik Entegrasyon Eğilimleri

Türkiye, kuruluş yıllarında Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan sorunlar, takip eden yıllarda ortaya çıkan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, 1930'lu yılların sonunda ise Avrupa'da savaş sinyallerinin başlaması gibi gelişmelerden dolayı yeterince dışa açıklık sağlayamamıştır. İkinci Dünya Savaşı Türkiye'nin dış ticaretini geliştirmesi için bir fırsat oluşturmuştur. Türkiye, II. Dünya

Savaşı'ndan sonra oluşan siyasi ortamın gerekliliklerine bağlı olarak birçok uluslararası ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri kuruluşla yakından ilgilenmiştir. Bu durum ise Türkiye'nin bu döneme kadar sürdürmüş olduğu çok yönlü siyasi politikasını devam ettirmesini engelleyerek bu dönemde Türkiye dış ilişkilerinin çoğunlukla batı ülkeleriyle olmasına neden olmuştur.

Roma Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1958 yılında Türkiye, yaklaşık olarak ihracatının yüzde 40'ını ve ithalatının yüzde 30'unu Avrupa Ekonomik Topluluğu kurucu üyeleriyle yapmakta olduğu için Türkiye AET ile de yakından ilgilenmiştir (Seyidoğlu, 2003:267). 1980'li yıllarda dünyada önem kazanan liberal politikalar Türkiye'yi de etki altında bırakmış ve bu dönemde Türkiye'de dışa açılma faaliyetleri de hız kazanmıştır. Bu dönemin sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik, siyasal, sosyal gelişmeler ve Avrasya bölgesinde yeni ülkelerin kurulması Türkiye ile söz konusu ülkeler arasında oldukça geniş işbirliği imkanları doğmasına yol açmıştır (Güran ve Aktürk, 1997: 296).

Bu çerçevede Türkiye bu dönemde bir yandan Avrupa Birliği üyeliği hedefini sürdürürken diğer taraftan da son dönemde yoğunluk kazanmış olan küreselleşme faaliyetlerinin sonucunda doğudaki komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi başarmış ve Karadeniz İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT) ve Developing Eight (D-8) gibi entegrasyonların kuruluşuna öncü olmuştur.

1959 yılında başlayan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği ve 2005 yılında başlayan katılım müzakereleri gibi somut adımlar atılmış olmasına karşın 50 yılı aşkın süredir üyeliğin gerçekleşmemiş olması Birlik'e üyeliğin sağlayacağı ekonomik ve sosyal getirilerin sıkça tartışılan konular arasında yer almasına yol açmıştır. Küreselleşmeye bağlı olarak dünya ticaret ve yabancı sermaye akımlarının gelişmekte olan ülkelere doğru kayma eğilimi göz önünde tutulduğunda KEİ, EKİT ve D-8'in Türkiye ekonomisine gelecekte sağlayabileceği ekonomik getirilerinin AB'nin getirileri karşısındaki durumu değerlendirilmeye değer bir konudur.

Tablo 3.1: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İhracatı, 1990-2009

Ticaret Ortacı	KEİ		EKİT		D-8		AB		Diğer	
	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	Yüzd e	Milyon Dolar	%
1990	238	1,8	1.087	8,4	741	5,7	7.109	54,9	3.784	29,2
1991	346	2,5	1.076	7,9	760	5,6	7.432	54,7	6.162	29,3
1992	1.003	6,8	1.356	9,2	728	4,9	8.135	55,3	6.584	23,8
1993	1.061	6,9	1.426	9,3	616	4,0	7.631	49,7	7.718	30,1
1994	1.636	9,0	1.304	7,2	675	3,7	8.911	49,2	9.194	30,9
1995	2.425	11,2	1.696	7,8	756	3,5	11.593	53,6	10.043	23,9
1996	2.905	12,5	2.116	9,1	906	3,9	11.910	51,3	11.315	23,2
1997	3.782	14,4	2.317	8,8	875	3,3	12.665	48,2	13.596	25,3
1998	3.237	12,0	2.016	7,5	845	3,1	13.959	51,8	13.015	25,6
1999	2.171	8,2	1.507	5,7	883	3,3	14.631	55,0	11.956	27,8
2000	2.368	8,5	1.489	5,4	806	2,9	14.801	53,3	12.974	29,9
2001	2.851	9,1	1.694	5,4	965	3,1	16.597	53,0	14.737	29,4
2002	3.476	9,6	1.821	5,1	977	2,7	19.383	53,8	16.676	28,8
2003	4.859	10,3	2.702	5,7	1.331	2,8	26.012	55,0	21.241	26,2
2004	6.567	10,4	3.828	6,1	1.593	2,5	34.665	54,9	28.502	26,1
2005	8.361	11,4	4.771	6,5	2.115	2,9	39.012	53,1	34.465	26,1
2006	11.583	13,5	5.884	6,9	2.226	2,6	45.238	52,9	40.296	24,1
2007	16.784	15,6	8.374	7,8	2.954	2,8	56.816	53,0	50.456	20,8
2008	20.867	15,80	10.679	8,1	4.344	3,3	59.033	44,7	72.994	28,1
2009	12.338	12,10	9.513	9,3	5.589	5,5	43.545	42,6	58.598	30,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı. Dış Ticaret İstatistikleri, 2010.

Türkiye'nin KEİ'ye yönelik ihracat payının KEİ'nin kuruluşuyla beraber hızlı bir şekilde arttığı ve yaklaşık olarak %15 seviyesinde dengelendiği görülmektedir. 1999-2002 yılları arası ve 2009 yıllarında bu payda meydana gelen azalma ekonomik krizlere bağlı geçici azalmalardır. Nitekim 2001-2002 yıllarında %9'a inen ihracat payı 2003 yılından itibaren artarak kısa süre içinde kriz öncesi değerini almıştır. 1990-2008 yılları arasının genel bir

değerlendirilmesi yapıldığında Türkiye'nin toplam ihracat tutarının yıllık 13 milyar dolar seviyesinden 132 milyar dolar seviyesine çıkarak 18 yılda 10 kat arttığı görülmüştür. KEİ'ye yönelik ihracat değeri ise aynı süreçte 238 milyon dolardan 20 milyar dolara çıkarak yaklaşık 85 katlık bir artış göstermiştir.

Aynı süreçte EKİT'e yönelik ihracat kriz dönemlerinde düşüş yaşamasına karşın genel olarak %8-9, D-8'e yönelik ihracat ise %5 civarında seyretmiştir ve fazla gelişim gösterememiştir. 1990 başında AB Türkiye ihracatının yarından fazlasının yöneldiği bölge olmuş ve ılımlı dalgalanmalar dışında 2000 başlarına kadar fazla bir değişim olmamıştır. Türkiye'nin AB'ye ihracatı değeri 1990-2009 arasında sürekli artış göstermesine rağmen Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı 2003-2009 döneminde yaklaşık %25 azalma göstermiş ve AB ihracat payı %42'ye kadar gerilemiştir.

Tablo 3.2: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İthalatı, 1990-2009

Ticaret Ortağı	KEİ		EKİT		D-8		AB		Diğer	
	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	Yüz de	Milyon Dolar	%
1990	364	1,6	577	2,6	762	3,4	9.931	44,5	10.668	47,9
1991	416	2,0	160	0,8	400	1,9	9.965	47,3	10.106	48,0
1992	1.743	7,6	505	2,2	669	2,9	10.776	47,1	9.177	40,2
1993	2.766	9,4	979	3,3	1.148	3,9	13.926	47,3	10.610	36,1
1994	2.166	9,3	922	4,0	1.099	4,7	10.947	47,0	8.136	35,0
1995	3.998	11,2	1.136	3,2	1.489	4,2	16.883	47,3	12.202	34,1
1996	3.867	8,9	1.196	2,7	1.597	3,7	23.000	52,7	13.967	32,0
1997	4.468	9,2	1.106	2,3	1.563	3,2	24.687	50,8	16.735	34,5
1998	4.331	9,4	947	2,1	1.371	3,0	23.840	51,9	15.432	33,6
1999	4.281	10,5	1.123	2,8	1.203	3,0	21.159	52,0	12.905	31,7
2000	6.699	12,3	1.543	2,8	1.697	3,1	26.517	48,7	18.047	33,1
2001	5.545	13,4	1.237	3,0	1.725	4,2	18.536	44,8	14.356	34,6
2002	6.576	12,8	1.548	3,0	1.943	3,8	23.809	46,2	17.678	34,2
2003	9.267	13,4	2.735	3,9	3.348	4,8	32.369	46,7	21.621	31,2
2004	15.280	15,7	3.218	3,3	4.006	4,1	44.271	45,4	30.765	31,5
2005	20.383	17,5	5.108	4,4	5.923	5,1	48.823	41,8	36.537	31,2
2006	27.021	19,4	8.101	5,8	8.913	6,4	55.265	39,6	40.276	28,8
2007	34.808	20,5	9.972	5,9	11.180	6,6	63.251	37,2	50.852	29,8
2008	45.630	22,6	13.220	6,5	13.620	6,7	68.753	34,0	60.741	30,2
2009	28.298	20,1	7.010	5,0	7.774	5,5	51.865	36,8	45.981	32,6

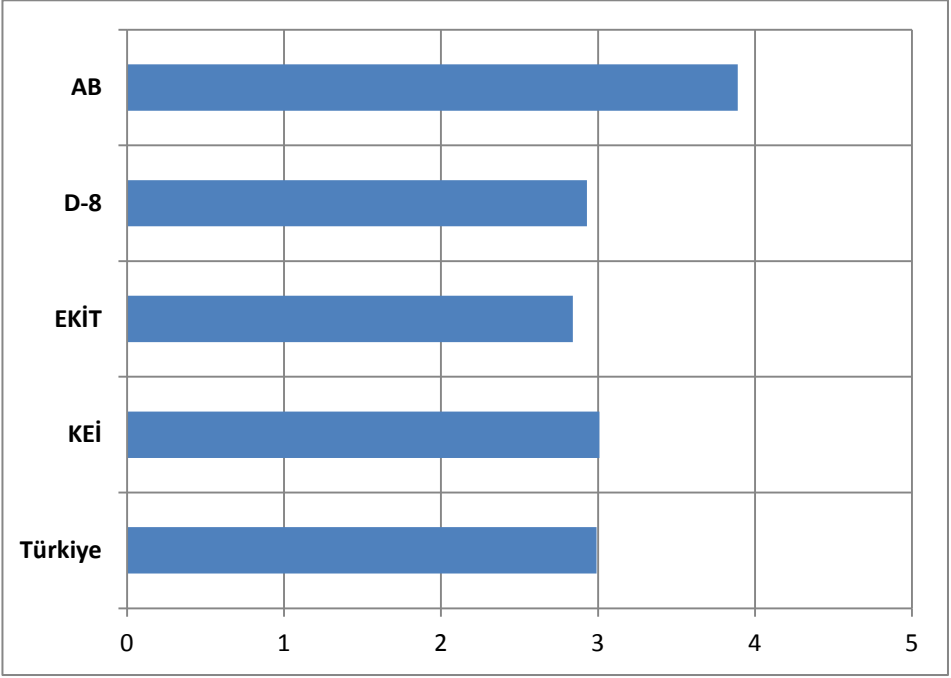
Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı. Dış Ticaret İstatistikleri, 2010.

Türkiye ithalat değerlerinin entegrasyon payları ihracat değerleriyle örtüşmektedir. Türkiye'nin KEİ üyesi ülkelere yönelik ithalatı kuruluşundan bu yana hızlı bir artış göstererek Küresel Finansal Krizin Etkili olduğu 2008 yılında %22'yi aşmıştır. EKİT ve D-8'in ithalat payları %5-6 seviyesinde seyretmiş ve görece olarak daha ılımlı bir gelişme göstermiştir. AB ise 2000'li yıllara kadar Türkiye ithalatının %50'sini sağlarken 2000 yılı sonrası bu payını sürekli kaybetmiş Kriz döneminde ithalat payı %34 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ithalatında adı geçen entegrasyonlar dışında kalan ülkelere yapılan ithalat değerinin de 1990-2009 arasında üçte birlik bir kayıpla %32'ye gerilediği anlaşılmaktadır. Türkiye dış ticaret verileri, ticaret ortaklarının gelir yapısına göre değerlendirildiğinde, dünyada küreselleşmeye bağlı olarak gerçekleşen yakınsama etkisinin Türkiye dış ticaretinin, birçoğu gelişmiş ülkeler olan AB üyesi ülkelere, gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu Avrasya ülkelerine doğru kaydığı görülmektedir. Bu anlamda Avrasya ülkeleriyle olan ticari faaliyetlerin gelecekte Türkiye'ye AB ülkelerinde daha az getiri sağlaması beklenmemektedir. Ancak adı geçen entegrasyonların Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde entegrasyonların ticari ve sermaye akımı avantajlarının dışında içsel büyüme teorilerinin öngördüğü teknoloji transferi işlevinin de değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Türkiye inovasyon performansı doğrudan üyelik ilişkisi içerisinde olduğu entegrasyonların inovasyon puanlarıyla INSEAD (Institut Européen D'administration Des Affaires) tarafından yayımlanan küresel inovasyon indeksi kullanılarak karşılaştırıldığında EKİT ve D-8'in Türkiye'den daha düşük inovasyon performansına sahip oldukları, KEİ'nin performansının Türkiye ile örtüştüğü, AB'nin ise daha iyi bir performans gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla KEİ, EKİT ve D-8'in Türkiye'ye dış ticaret ve yabancı sermaye kanalıyla sağlayacağı teknoloji taşmaları AB ile kıyasla çok daha sınırlı olacaktır. Bu anlamda gelecekte mevcut durumdan daha düşük ticari avantaj sağlaması beklenmesine rağmen AB'nin Türkiye ekonomik büyümesine katkısı içsel büyüme teorileri açısından daha büyük olacaktır.

Şekil 3.3: Küresel İnovasyon İndeks Puanı, 2009-2010

Kaynak: INSEAD, Global Innovation Index 2009-2010, 2010 s.13-14, < <http://www.globalinnovationindex.org>>, (24.05.2011) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

Dünyada ekonomik işbirliğinin, ekonomik işbirliklerinin sağlaması beklenen faydalar açısından bir değerlendirilmesi yapıldığında dünya ticaretine ve yabancı sermaye akımlarına egemen olan ekonomik birliklerin APEC, AB ve NAFTA olduğu görülmektedir. Bu birliklerin ortak noktasının gelişmiş ülkeler arasında kurulan birlikler oldukları ya da liderliğini gelişmiş ülkelerin yaptıkları birlikler oldukları görülmektedir.

Dünyada ekonomik işbirliği, dünyada ekonomik serbestleşme faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı 1980'den bu yana incelendiğinde, küreselleşmeye bağlı olarak gelişmiş ülkeler gün geçtikçe ekonomik avantajlarını kaybetmekte, gelişmekte olan ülkeler dış ticaret ve yabancı sermaye çekiminde daha büyük paya sahip olabilmektedir. 1980'li yıllarda adı

geçen APEC, NAFTA ve AB dünya ticaret ve yabancı sermayesinin büyük çoğunluğuna sahipken bu değerler özellikle 2000 sonrası dönemde büyük kayba uğramıştır. Öte yandan APTA, KEİ, LAIA ve ASEAN gibi gelişmekte olan ülkelerin kurmuş oldukları birliklerin dünya ticaret ve yabancı sermaye akımlarından aldıkları payın ise aynı süreçte artış gösterdiği görülmektedir. Yine adı geçen birlikler son 30 yılda dünya dış ticaretindeki paylarının ortalama %20'sini kaybederken bu kayıplar gelişmekte olan ülkelere doldurulmaktadır.

Konuya Türkiye açısından bakıldığında dünya trendlerine uygun olarak Türkiye'nin ilişki içinde bulunduğu ekonomik işbirliği hareketlerinden AB, üyeleri arasında gelişmiş ülkeler ağırlıklı olduğu için, Türkiye'ye daha fazla dış ticaret ve yabancı sermaye hacmi sunmaktadır. Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ihracatı ve bu ülkelere çektiği yabancı sermaye hareketlerinin miktarı her geçen yıl artmasına karşın bu değerlerin oransal olarak çok fazla değişmediği hatta dış ticarete gerileme görüldüğü kayda değerdir.

Türkiye'nin üyesi olduğu işbirliği hareketleri ile olan ekonomik ilişkilerinde D-8 ve EKİT ekonomik entegrasyonların başarı şartları sağlanamadığı için fazlaca ilerleme kaydedilememiştir. Ancak kuruluşu nispeten yeni olmasına rağmen KEİ, Türkiye dış ticaretinde şimdiden toplam %20'yi aşan bir paya sahip olmuştur. Bunda Birlik üyelerinin gelişmekte olan ülkeler olması bu durumun dünya dış ticaretindeki eğilimleri doğrular biçimdedir.

Bu çerçevede KEİ üyesi ülkelerin yoğunlaştığı Avrasya bölgesi ülkeleri Türkiye'nin gelecekteki olası ticari ve yabancı sermaye ortakları olacaklardır. Neoklasik Yakınsama Hipotezi ve bu ülkelerin mevcut gelişim trendleri incelendiğinde gelecekte bu ülkelerin Türkiye'ye sağlayacağı ticari avantajın AB ülkelerinden daha az olması beklenmemektedir. Ancak içsel büyüme açısından bir değerlendirme yapıldığında KEİ, EKİT ve D-8'in Türkiye'ye dış ticaret ve yabancı sermaye kanalıyla sağlayacağı teknoloji taşmaları AB ile kıyasla çok daha sınırlı olacaktır. Sonuç olarak AB'nin Türkiye'ye gelecekte sağlayacağı ticari avantajın daha düşük olması beklenmesine karşın içsel büyüme teorileri açısından Türkiye ekonomik büyümesine daha fazla getiri sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Amin Ash ve Nigel Thrift, **Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe**, European Science Foundation Series, Oxford University Press, UK, 1995.
- Balassa, B., **The Theory of Economic Integration**, London, Allen & Unwin, 1961.
- Bayar, Fırat, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı 32, 2008, 25-34.
- Borensztein, Eduardo, Jose De Gregorio ve Jong-Wha Lee, “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?“, **Journal of International Economics** 45, 1998, 115-135.
- Danışoğlu Ayşe Çelikel, “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl: 2004 , Cilt: 3 , Sayı: 6, 35-59.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, 2010.
- Dollar, David, Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95LCDs, 1976-1985, **Economic Development and Cultural Change**; Apr 1992; 40/3: 523-544.
- Dreher, Axel, “Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization”, **Applied Economics** 38, 10, 2006, 1091-1110.
- Encyclopedia of 1848 Revolutions. Zollverein, Ohio University, 2004, <http://www.ohio.edu/chastain/rz/zoll_vrn.htm>, (04.01.2011).
- Gaston Noel ve Ahmed M. Khalid, **Globalization and Economic Integration**, Edward Elgar, UK, 2010, s. 3.
- Greenaway, David, Wyn Morgan; Peter Wright, “Exports, Export Composition and Growth, *Journal of International Trade & Economic Development*” 8, 1, 1999, 41-51.
- Grossman, Gene ve Helpman Elhanan, **Innovation and Growth in the Global Economy**, Cambridge: MIT Press, USA, 1991.
- Güran, Nevzat ve İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1997.
- Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- Henrekson Magnus, Johan Torstensson ve Rasha Torstensson, “Growth Effects of European Integration, *European Economic Review*”, 41 (8), 1997, 1537-1557.
- Henry Kyambalesa ve Mathurin C. Hounnikpo, **Economic Integration and Development in Africa**, Ashgate Publishing, USA, 2006.
- INSEAD, Global Innovation Index 2009-2010, 2010 s.13-14, <<http://www.globalinno-vationindex.org>>, (24.05.2011)
- İncekara, Ahmet, **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri**, İTO Yayınları, İstanbul 1995.
- Karabıçak, Mevlüt, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim Ve Tepkiler”, **Süleyman Demirci Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y. 2002, C. 7: 115-131.

KOF Swiss Economic Institute, **KOF Index of Globalization**, 2011.

Luis A. Rivera-Batiz ve Paul M. Romer, "Economic Integration and Endogenous Growth", **The Quarterly Journal of Economics** Vol. 106, No. 2, 1991, 1531-555.

Nicholas C. Georgantzas, Evangelos Katsamakos ve Dominik Solowiej, "Giddens' Globalization: Exploring Dynamic Implications", 27th International Conference of the System Dynamics Society, USA, 2009.

Özkan, Abdullah, **Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri**, Stratejik Rapor No: 15, Mayıs 2006, Tasarım Yayınları, İstanbul.

Romer, Paul, "Idea Gaps and Object Gaps in Economic Development", **Journal of Monetary Economics** 32, 3: 1993, 543-573.

Schiff, Maurice ve L. Alan Winters, **Regional Integration and Development**, Worldbank and Oxford, 2003, Washington.

Turan Yay, "Küreselleşme Karşısında Piyasa ve Devlet", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1:1-11, 2009.

UNCTAD. UNCTAD Stat, 2011; WTO. Merchandise Trade Indices, 2010.

World Bank, World Development Indicators, 2011

Yenipazarlı, Aslı ve Fuat Erdal, "Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 2, Sayı.1:15-24, 2010.